

HÉTÉRT — HATOT

I.

József Attila *A hetedik* című verse 1932-ben született. A kritikai kiadás¹ jegyzete szerint: „— Először a Pesti Napló 1932. október 23-i számában jelent meg, majd a Külvárosi Éjben. . . . Babits Mihálynak 1932. október 6-án elküldi a vers szövegét az *Ordas, Emlék, Ritkás erdő alatt* címűekkel együtt. A Nyugatban való közlésekre azonban már csak azért sem került sor, mert a *Külvárosi Éj* kötet időközben nyomdába került.” Ugyanebben az évben írja meg József Attila *Holt vidék, Fagy, Mondd, mit érlel . . .*, és *Medvetánc* című költeményeit.

Néhány hónappal *A hetedik* megírása előtt, 1932 márciusában így válaszol a Nyugat kiadóhivatalának, „önéletrajzát” is mellékelve:² „Kérésükre szívesen beleegyezem, hogy a Babits Mihály szerkesztésében megjelenő Új Anthológiába a szerkesztő által választandó versem díjtalanul felvétessék és a következőkben közlöm életrajzi adataimat:

Születtem 1905-ben Budapesten, jelenleg is itt tartózkodom: néhány év óta állás, elhelyezkedés és foglalkozás hijján író vagyok. Könyveim: Szépség Koldusa (Koroknay kiadás, Sze-

¹ JAÖM II. 394. — Jegyzeteinkben a JÓZSEF ATTILA kritikai kiadást rövidítve, a kötet római, a lap arab számjelű hivatkozásával használjuk: *József Attila Összes Művei* (JAÖM)

I—II. kötet: Javított és bőv. k. Sajtó alá rendezte: WALDAPFEL JÓZSEF és SZABOLCSI MIKLÓS, Akadémiai, 1955. — III. kötet: Sajtó alá rendezte: SZABOLCSI MIKLÓS Akadémiai, 1958. — IV. kötet: Sajtó alá rendezte: FEHÉR ERZSÉBET és SZABOLCSI MIKLÓS Akadémiai, 1967.

² 194. sz. levél: *JA* vál. levelezése.

ged, 1922), Nem én kiáltok (Koroknay kiadás, Szeged, 1925), Nincsen apám se anyám (Genius, Budapest, 1929), Döntsd a tőkét, ne siránkozz (Új Európa Könyvtár, Budapest, 1931. Elkobozva.). — Tisztelettel József Attila”

1932 júniusában jelent meg a József Attila szerkesztette Valóság egyetlen száma, benne József Attila és Radnóti Miklós verse, Lukács (Laurent) György Goethe-tanulmánya, egy ismeretlen Engels-levél, a Figyelő és Szemle rovat kitekintés-leltára: a szerkesztés ugyanúgy a teljességretörékvés megnyilvánulása, ahogyan az itt megjelent József Attila tanulmány, az *Egyéniség és valóság* a megismerésben-megismertetésben, és a Népszava 1932. szeptember 5-i számában közzétett vers, a *Mondd, mit érlel...* a korabeli szegénység fölmutatásában, művészi újrateremtésében. A vers munkás és munkanélküli, paraszti meg kiskereskedői szegénységet sorjáztató kör-, kor- és kórképe az éppen a verset író költő sorsának — históriás énekeink kolofónjaira emlékeztető — az előbbieket is összegező, kiteljesítő említésével válik teljessé:³

S mondd, mit érlel annak a sorsa,
 ki költő s fél és így dalol;
 felesége a padlót mossa
 s ő másolás után lohol;
 neve, ha van, csak áruvédjegy,
 mint akármely mosóporé,
 s élete, ha van élete még egy,
 a proletár utókoré?!

Csakhogy itt mindössze József Attila *külső szerepkonfliktusait* érhetjük tetten, saját — említette tanulmányában szereplő — szóhasználatával, a „társadalmi tárgy” passzív konfliktusait, a külső kényszereket. Azokat, melyeket a szerepküldők sokfélesége, és egy-egy szerepküldő (József Attila szóhasználatát követve „társadalmi alany”-oknak nevezhetjük őket) többféle elvárása okoz. A *belső szerepkonfliktusok* csak utalásként

³ JAÖM II. p. 59–60.

fogalmazódnak meg a *Mondd, mit érlel*...-ben, annak két utolsó sorában. Az egyén belső szerepkonfliktusának,⁴ társadalmi tárgy és társadalmi alany az egyéniség egységében megnyilvánuló szükségességének megfogalmazása, művészi újratemtése *A hetedik*. Még hozzá a külső szerepkonfliktusok belső feloldásával, teljességvállalással. E teljességvállalás, mindenki sorsának átélése a József Attila-i költőszerep. Ehhez persze aktor pozíciója identitásának, a társadalmi tagolódás mentén kijelölt helyének, társadalmi tárgy voltának társadalmi alanyként történő meghaladása, kiteljesítése: a társadalommal való azonosulás, a teljes társadalom minden szerepkategóriájának lehetséges átvállalása, összegezése szükséges, és ezt végzi el *A hetedikben*. „»Verset az írjon, akinek verset írni könnyebb, mint bármi mást csinálni a világon«, és a költészetben »minden szakma benne van«” — idézi József Attila állításait Somlyó György,⁵ s a „versírás” meg a „költészet” különvalóságának éppen e két kijelentés is bizonyítéka. Míg az első, a költészet megtanulható, mesterségbeli része, addig az utóbbi a költő léte, létformája. S hogy az utóbbiról minél tökéletesebben vallhasson — vállalta az előbbit is József Attila.

„... minél szabadabban, kötetlenebbül akar valaki a belső tartalmairól beszélni, a kifejezési formát annál jobban meg kell kötnie. Annál keményebbé kell gyúrnia, edzenie, mintha páncél volna. Ki mond el ebben a korszakban, a mi korszakunkban a legtöbbet közvetlenül önmagáról? Babits, Szabó Lőrinc, József Attila. Az úgynevezett túlzó formaművészek. Soha senki annyira nem szedte magára a prozódiaának a kötelékeit, hogy az alól aztán kimondja azt, ami benne van, mint ők.” — emlékezett nemrégén Illyés Gyula.⁶

Az általa mondottak cleven — eddig mégis föltáratlan — tanúsága is *A hetedik*.

⁴ Lásd róla: LÁSZLÓ J.: *Szerep és szerepelmélet*. Világosság, 1976. 1.

⁵ SOMLYÓ GYÖRGY: *Vázlat egy meg nem írandó önéletrajz első kötetéhez*. Új Írás, 1975. 12.

⁶ DOMOKOS MÁTYÁS: *Kőasztalnál, Tihanyban* (Televíziós beszélgetés ILLYÉS GYULÁVAL). Tiszatáj, 1976. 2.

A vers költői eszköztára — talán a balatoni kora őszenben, az Írók Gazdasági Egyesülete íróhatén megfogalmazódva — József Attila műveltségének olyan jelentékeny hányadát mozgósítja, hogy ezek az előzményrétegek egymagukban is indokolnák különös vizsgálatunkat. Ha ez a vizsgálat fölmutathatja József Attila költészetének eddig nem ismert, Bartók zenéjével közeli rokonságot mutató összetevőit, akkor a vers egy — s éppen a költőszerepre vonatkozó — szakaszát értelmező József Attila-nyilatkozat fölöslegesnek is tűnhetnék ideidézve, holott igazában az indított a költemény tüzetes megfigyelésére, mondandójának és formai eszközeinek számbavételére, ismételt átgondolására. Külön öröm, hogy a vizsgálgóds ósköltészetünk élő nyomainak feltárásához is hozzásegített, megszabva néhány — a feltáráshoz szükséges és használható — tudományos módszert. József Attila költészetének — s abban *A hetediknek* — lényegét, összetevőit és eredőit legpontosabban Illyés Gyula fogalmazta meg⁷ így: „... A proletárköltészet csúcsára is azért jutott, mert a teljes emberi szellem legmagasait volt ereje és merészsége jární.”

II.

A hetedik előzményeinek felismerését könnyíti meg számunkra József Attila 1924 szeptemberében nővérének⁸ és ugyanez év október 30-án Makóra, Galamb Ödönnek írt levele.⁹ Ezekben egyetemi tanulmányairól olvashatunk tudósítást: a magyar irodalom és nyelv, a finnugor népek története és irodalma, a néprajz foglalkoztatja ekkor. Irodalmunkból — jelesen — a régi magyar irodalom, azon belül *Csáti Demeter éneke Pannonia megvételéről*. 1930-ban *Magyar Mű és Labanc*

⁷ ILLYÉS GYULA: *Iránytűvel I. Szépirodalmi*, 1975. 309.

⁸ M. PÁSZTOR JÓZSEF: *József Attila műhelyei*, Kossuth, 1975. 73.

⁹ Uo. 75.

Szemle című gúnyirata írásakor, Balassi költészetéről szólván is földidéződnek benne az ének sorai:¹⁰

„... Balassa költészete annyiféle „hatást” hordoz és minőségben, szellemben, belső formában mégis annyira egy, hogy muszáj lett legyen előtte magyar forma, amelynek ő csak többé-kevésbé tudatos képviselője. Ez a forma ismereteink szerint csakis népköltészet lehet. Csáti Demeter formája is erre utal...”

Nézzük hát e formát:¹¹

Ott jól tének űmagokkal,
Hét sereget nagyot szerének,
Hét kapitánok emelének,
Mindeniknek várat szerének.

— s evvel már *A hetedik* előzményeihez értünk, azok közül is *ősköltészetünkhöz*, amiben József Attila mai és közelmúlt népköltésünk őseit és a régi magyar költészet közvetlen elődjét ismerte föl. Igazát a *Gesta Hungarorum* (jelenlegi ismereteink szerint, bár régebbi forrásokat is használ, a 13. században keletkezett!) 25. fejezete regősének-idézetének, Csáti Demeter sorainak és Balassi Bálint *Egy katonáének* című költeménye idevágó részletének összevetésével is ellenőrizhetjük, bizonyíthatjuk:¹²

... Ut dicunt nostri ioculatores:
„Omnes loca sibi acquirebant
et nomen bonum accipiebant.”

S ugyanez — Pais Dezső átültetésében — mai magyarul:

... mint ahogy regőseink mondják:
„Maguknak ők mind helyet szereztek
és hozzá még jó nevet is nyertek.”

¹⁰ JAÖM III. p. 68.

¹¹ *Hét évszázad magyar versei* (továbbiakban: HÉMV) I. Szépirodalmi, Bp. 1975. p. 195.; továbbá: KOVÁCS SÁNDOR IVÁN: *Csáti Demeter éneke Pannónia megvételeéről József Attila értelmezésében*. Megjelent a *Pannóniából Európába* c. kötetben. Gondolat, 1975. 246–72., 308–12.; vmint 71. jegyzet.

¹² ANONYMUS: *Gesta Hungarorum* Magyar Helikon, 1975. hasonló: 11/b.; fordítás: 102. — HÉMV I. — i. m. — 312. — továbbá: JULOW VIKTOR: *Balassi Katonáeneke*. JULOW: *Árkádia körül*. Szépirod., 1975. 5–64, 297–302.

Tétény (Tuhutum, Töhötöm) vezér dicsőségét zengő sorok után Balassi időszerűsített, végvári énekének részlete:

Az jó hírért-névért
S az szép tisztességért
Ők mindent hátra hadnak;

Az összefüggés-sor József Attila ösztönös megérzésének igazát bizonyítja és megkérdőjelezi Csáti *Demeter énekének* jelenlegi datálását, a Balassi-filológia (egyáltalán: ösköltészetünk és a régi magyar költészet vizsgálatának) hiányait is jelezvén.

A *hetedik* másik előzményrétege a *finnugor ő- és népköltészet*. Idevonatkozó egyetemi tanulmányairól már került szó. Tudott az is, hogy ismerte, tisztelte, szerette is Vikár Bélát, aki megajándékozta — igaz, *A hetedik* megjelenése után már — *Kalevala* fordításának egy példányával, s akivel többször beszélgetett a La Fontaine Társaság asztalánál.¹³ Agárdi Ferenc tudósít bennünket¹⁴ József Attila és Nagy Lajos „vetélkedéséről”, mikoris József Attila a Szampó malomról, Nagy Lajos pedig a mesebeli halál-kocsis, Köncsöl (Göncöl) hét-csillag-szekeréről beszélt. S ez már újra *A hetedik* számvarázslása, *Kalevalában* is rejtező¹⁵ credtével:

Megy a dombra, hol a tár van,
Megy, míg ott nincs benn a tárban:
Nyitja ki a legjobb ládát,
Fölpattintja cifra hátát,
Lel övet hatot, aranyost,
Hét kék színű szoknyát, habost.

S hogy a vogul medveénekek sötétkék bőrkötésbe kötött hat kötetnyi sorozatát is ismerte-forgatta József Attila, arról — s éppen *A hetedik* születésének évére, 1932-re emlékezve —

¹³ BOKOR IMRE: *Találkozásom József Attilával. József Attila Emlékkönyv* (t.: JAE), szerk.: SZABOLCSI M. Szépirod., 1957. 379 — 84.

¹⁴ AGÁRDI FERENC: *Nagy Lajos és József Attila*. JAE. 273.

¹⁵ *Kalevala*. Szemelvények a finnek naiv époszából Ford.: VIKÁR BÉLA, Európa, 1970. 379.

Füsi József vallomása¹⁶ tanúskodik. Idézzünk föl hát két medveének-¹⁷ s egy varázsének-részt,¹⁸ amik akár a vers közvetlen előzményei lehetnének:

. . . minő jeles földhalmocska
lehet ez!
Jobb felőli fél kezecském
belevájom,
öt nyusztbőrből varrt cihába
férő föld omol ki,
bal oldali fél kezecském
belenyújtom,
hat nyusztbőrből varrt cihába
férő föld bomol ki.

★

Enni vágyó éhes elmém
örvendezik,
öt siklással lendülök le,
négy lendüléssel siklom le.
Haja — haj.

★

Kicsiny fiúknak megbotlott a lelke,
.....
Hétsugarú látásodat
segedelmül hívom!

Hasonlóan, mint népballadáinkra — ezt nemrég bizonyította Vargyas Lajos¹⁹ —, József Attila költészetére is hatott a francia

¹⁶ FÜSI JÓZSEF: *Adósság*. JAE. 442–3.

¹⁷ Vogul medveének részletei. Ford. ILLYÉS GYULA: *Medveének. A keleti finnugor népek irodalmának kistükré*. Európa, 1975. 41., 45–6.

¹⁸ JUVAN SESZTALOV vogul költő idézi sámán-nagyapja gyógyító varázsénekeként. Ford. RAB ZSUZSA. JUVAN SESZTALOV: *Amikor a Nap ringatott*. Magvető, 1975. 35–6.

¹⁹ VARGYAS LAJOS: *Kutatások a népballada középkori történetében. I. Francia eredetű réteg balladánkban*. Ethnographia LXXI. évf. 2–3. szám 163–276. (Könyv alakban megjelent a Zeneműkiadónál: VARGYAS LAJOS: *A magyar népballada és Európa*. 1976.)

líra. S hogy a régi francia költészettel tanulmányai során is foglalkozott, arra megint csak egy Galamb Ödönhöz írt levél²⁰ a bizonyosságunk. De Villon — *A hetedik* mondandójára és formájára egyaránt ható — költészetét Juhász Gyula barátsága révén már sokkal korábban megismerhette, hiszen mestere 1907-ben született *Ódon ballada* című költeménye 17 sornyi Villon-idézetet tartalmaz,²¹ melynek forrását — föltehetően — a magyarul Szász Károly fordításában 1878-ban megjelent Nisard-féle *Francia Irodalomtörténet*ben²² kell kereshnünk.

Vizsgált versünk legközelebbi előzménye Villon költészetében az *Apró képek balladája*, mely áradó (s szakaszonként héttagú) felsorolásával, ösztönös dialektikájával, ellentétjeivel, a felsoroltakat összegező ismeretlennel,²³ mintha egyenesági őse lenne József Attila versének, a költőszerep és a költő személyisége korai megfogalmazása.²⁴

Tudom ló s öszvér erejét,
tudom, mit érnek, mit cipelnek,
tudom, pénz szava szép beszéd,
tudom, hol mérik a szerelmet,
tudom, mit higyjek a szememnek,
tudom, Róma mit alkotott,
tudom, hogy a cseh mért eretnek,
csak azt nem tudom, ki vagyok.

²⁰ GYERTYÁN ERVIN: *József Attila alkotásai és vallomásai tükrében*. Arcok és vallomások. Szépirod. 1966. 89.

²¹ *Juhász Gyula Összes Versei*. Szépirod., 1974. 90.

²² Pl.: „Szár az kenyéren, hideg vizen / Tartott egy nyáron, szűntelen. / Hogy úgy bánják vele az Isten / A mikép ő bánt énvelem!” — szól a *Nagy Testamentum* SZÁSZ KÁROLY fordította néhány sora. Lásd még: SZEGI PÁL: *Jegyzetek. Francois Villon Összes Versei*. Európa, 1974. 194 — 5.

²³ Ez a „csak azt nem tudom, ki vagyok” mögé rejtett költői személyiség, a költő személye, amit JÓZSEF ATTILA „A hetedik te magad légy!” formulába rejt.

²⁴ SZABÓ LŐRINC: *Örök barátaink* II. Szépirodalmi, 1964. 605.

A két versegész képi és szerkezeti hasonlóságán túlmenően néhány kép egyezősége is segít a rokonság fölismerésében. Ugyanígy a forma rokonsága. Az itt elmondottak persze számos más József Attila versre is érvényesek, Nemes Nagy Ágnes például ugyancsak az *Apró képek balladája* hatását, „lélegzetvétélet” ismeri föl az *Eszmélet* IX. szakaszában.²⁵ De József Attila villoni ihletésére maradt nekünk is egy bizonyítékunk még. *A hetedik* költője így fordította magyarra az *Akasztottak balladája* ötödik sorát:²⁶

Összekötözve ím hatunk, hetünk —

eladdig, míg Illyésnél,²⁷ Szabó Lőrincnél²⁸ és Tóth Árpádnál²⁹ is az idézett rész fordítása az „öt-hat” számpárt említi. Nincs okunk feltételezni sem azt, hogy József Attila nem ismerte a tőszámnevek francia megfelelőit, hiszen ezek minden idegen nyelvet tanuló első ismeretanyagába tartoznak; sem azt, hogy ezeket összetévesztette volna. Marad a tudatos „átírás” föl-tételezése, s ezt látszik alátámasztani „hét” számnevünk megkülönböztetett használata *A hetedik* című versében és egyik későbbi töredékében³⁰ is. S hogy effajta „átírást” nem tartott hűtlenségnek, azt egyértelműen bizonyítja Wolker-fordítása, a *Ballada a fűtő szemeiről* utolsó sorainak ellentétükre-váltása a fordítás során:

²⁵ NEMES NAGY ÁGNES: *64 hattyú*. Magvető, 1975. 262.

²⁶ Francois Villon *Összes Versei* — i. m. — 200.

²⁷ Uo.: 143.

²⁸ SZABÓ LŐRINC: *Örök barátaink I.* — i. m. — 635.

²⁹ TÓTH ÁRPÁD: *Összes Versei, Műfordításai és Novellái*. Szépirod. 1971. 586.

³⁰ *Hétért* . . . a JAÖM II. p. 299.

Hétért — magamat kérdem —
adsz-e hatot?
Játszom. Azé az érdem,
ki játszhatott.

A töredék formája meglepő hasonlóságot mutat az *Akasztását vdró Villon négy sora* című költeménnyel.

Nyersfordítás:

József Attila fordítása:³¹A munkás halandó,
a munka él...A munkás halhatatlan,
a munka él...

Hét szavunkat másutt is hangsúlyosan használja, „*hét* cikket írtak róla”, — említi *Curriculum vitae*jében *Tiszta szívvel* című verséről.³² Tudatában volt a *hét* néprajzi-népköltési jelentőségének is, *A hetediknek* néprajzi tudományosságunk és népköltésünk egyaránt előzménye. S minthogy József Attila és a néprajz kapcsolatát vizsgáló összefoglaló tanulmány nem született még — Gunda Béla emlékezése³³ sem ilyen — néhány szót ejtsünk erről is:

Értelmező szótáraink *Hét* számnevünket finnugor eredetűnek jelölik³⁴ és számos, e szóval kapcsolatos szóképet, közmondást, népnyelvi fordulatot is felsorolnak. Szabédi László³⁵ — Hajdú Péter szerint „merő álom, merő illúzió”³⁶ — nyelvtörténetének feltételezett közös indoeurópai-finnugor alapnyelvében a -hendit hangsor számnevünk előzménye. Anonymus *Gestájában*³⁷ a „hetumoger” kifejezés jelöli a „hét fejedelmi személy”-t (Pais Dezső fordításában). S ha figyelembe vesszük Berzsenyi Dániel már-már elfelejtett — és Szabédi László kutatásainak közvetlen előzményét jelentő — nyelv-eredet kutató tanulmányát,³⁸ akkor a *hét* korabeli alakját, a

³¹ Lásd erről: SZALATNAI REZSŐ: *József Attila és a szlovákai magyarok*. JAE — i. m. — 258.

³² Az idézetben a szövegkiemelés tőlem. JÓZSEF ATTILA: *Curriculum vitae* (1937). *József Attila összes versei*, Szépirodalmi, 1971. 481.

³³ GUNDA BÉLA: *József Attila és a néprajz*. Ethnographia LXVIII. évf. 4. sz. 634–5.

³⁴ *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai, 1972. 540–1.

³⁵ SZABÉDI LÁSZLÓ: *A magyar nyelv őstörténete*. Kriterion, 1974. 210.

³⁶ HAJDÚ PÉTER: *Őstörténetünk perspektívái*. Tiszatáj, 1976. 1.

³⁷ ANONYMUS: *Gesta Hungarorum* — i. m. — Hasonmás: p. 3/b. 5. fejezet 6. sor.

³⁸ BERZSENYI DÁNIEL: *A magyar nyelv eredetiségéről*. *Berzsenyi Dániel Összes Művei*. Szépirod. 1968. 550–83. BERZSENYI 1824–31 között, hét éven át dolgozott rajta.

hetu-t tűz-víz-ként kell fordítanunk. Ez mindenesetre magyarázatot adna arra is, mit jelenthetett az eddig értelmetlennek tartott Hét és Hetven személynév³⁹ eleink névadásában és tudományos bizonyítása — vagy cáfolata — közelebb vinne bennünket a *hét* számnév különös jelentőségének megfejtéséhez rokonnépeink sámánisztikus emlékeiben⁴⁰ és a magyar megfinnugor népek egész mesckincsében, ősi világképében, mitológiájában⁴¹ is. Mindezekre egyetlen példát idézzünk 1930-ból, Tápérról, aholis Ortutay Gyula volt részese a következő beszélgetésnek:⁴²

„—Hát maga tudó?

... — Igen — mondtam — magam is tudó volnék.

— Kijárta mind a hét oskolát? — kérdezte még a nagyobb biztonság kedvéért ...”

S lett aztán a *hét* varázs-száma (immár a *Bibliából* is erősödve: hétnapos teremtés, a hét kövér és hét sovány tehén, hét vékony és hét szép gabonafaj, hét ördög, hét kenyér stb.)⁴³ sámán és táltos emlékből — néhol, mint következő példánkban is: jelentésc-vesztett — keresztény mitológémává. A szirénfalvai apokrif esti ima⁴⁴ keresztjeinek hétszeriségét ugyanis nehéz volna bármiféle más jelentéstartalommal értelmeznünk, mint az eddig vizsgált hagyomány továbbélésével:

³⁹ KÁLMÁN BÉLA: *A nevek világa*. Gondolat, 1973. 42, 159.

⁴⁰ Lásd erről: DRÓSZEGI VILMOS: *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben*. Akadémiai, 1958. 71.

⁴¹ Lásd ezekről: BERZE NAGY JÁNOS: *Égigérő fa*, TIT-kiadás Pécs, 1961. 293–4., de a tanulmánykötet egésze.

⁴² ORTUTAY GYULA: *Kis magyar néprajz*. Gondolat, 1966. 104.

⁴³ *Szent Biblia*. Magyar nyelvre fordította KÁROLI GÁSPÁR. Bibliatársulat. Bp. é.n.

Ó-testamentum: Mózes I. könyve 2. rész 2. vers; 41. rész: József álomfejtése stb. *Újtestamentum*: Máté 13. rész, Márk 8. rész, 5–6. vers, Lukács 20. rész 29–33. vers, *Apostolok cselekedetei* 6. rész, *János Jelenésekről*, 16–7. rész stb.

⁴⁴ DÖMÖTÖR TEKLA: *A népszokások költészete*. Akadémiai, 1974. 170.

Hét kereszt alatt lefekszek,
Hét kereszt alatt felkelek.

Szóhasználatával idcillő népballadánk⁴⁵ formai közelségével már igazolja *A hetedik* költőjének ilyen tárgyú ismereteit:

Burkus fának ágaira
Hat szép leány felakasztva,
Hat szép leány felakasztva.
— A hetedik én leszek ma.

hiszen *A hetedik* majdnemcsak szószerintiséggel követi, nyelv-szerkezeti megoldása pedig teljességgel azonos amazéval:⁴⁶

Fölsír a hat, de mire mégy?
A hetedik te magad légy!

József Attila népköltési, néprajzi érdeklődésének egy alig ismert bizonyítéka — FÁBIÁN DÁNIEL,⁴⁷ VIZI ALBERT,⁴⁸ és MÓRICZ ZSIGMOND⁴⁹ a *József Attila Emlékkönyvben* megjelent emlékezése, a már említett szegedi levél és egyetemi leckekönyve mellett — MÁTYÁS FERENC vallomása,⁵⁰ mely szerint „... örül annak, hogy ki tudom fejezni a népmesék titokzatos szépségét”. S *A hetedik* születése évében — 1932-ben — jelent meg a Szabadon-ban József Attila írása, a *Fiatalságunk és a népművészet*.⁵¹

„... A népművészet a múlté, a polgári művészet a jelené és a proletárművészeté a jövő. A proletárművészet őseit a népművészetben látja, hiszen a népművészet hagyományosan kollektív. A népművé-

⁴⁵ Molnár Anna — *Az elcsalt anya* — Énekelte: SIMONFI ELEKNÉ SÁNDOR JUDIT, 64 éves 1966. ápr. 13-án. Kibédi népballaddk. Gyűjt., bev., és jegyz.: RÁDULY JÁNOS Kriterion, 1975. 39.

⁴⁶ *A hetedik*. JAÖM II. p. 62.

⁴⁷ FÁBIÁN DÁNIEL: *József Attila a Bartha Miklós Társaságban*. JAE — i. m. — 228—33.

⁴⁸ VIZI ALBERT: *Vásárhelyen* — Uo. 234—7.

⁴⁹ MÓRICZ ZSIGMOND: *Nagyon fáj*. Uo. 465—9.

⁵⁰ MÁTYÁS FERENC: *A műzsák udvarában*. Magvető, 1974. 71.

⁵¹ M. PÁSZTOR JÓZSEF: *József Attila műhelyei* — i. m. — 190.

szet a felgyülemlett, jelenlevő múlt, hatékony emlék, mely irányítja a jövőt . . .”

A hetedik népi műveltségünk egymásba átváltódó és átváltható három nagy szüksége, a születés-szerelem-halál létegyiség köré épül, úgy mégis, hogy a versív csúcsa a költő-létet fogalmazó 31–40. sor.

III.

„ . . . A költői szerkezet megszünteti a nyelvi szerkezet redundanciáját (redundancia: újabb közlést nem tartalmazó, de a megértést segítő elem. — I. M.). Ennek következtében — mivel a költői rendezettség köznyelvi szemszögből rendezetlenségnek tűnik — felmerül az igény (a művészi szöveg meghatározásakor), hogy a szöveg minden rendezetlenségét különleges típusú rendezettségnek fogjuk fel. Nyilván ezzel függ össze a szöveg-közlemény nyelvként történő értelmezése és a költészet kivételes információ-telítettsége is.”

— tartja J. M. Lotman⁵² a műelemzésről, de általában: a költészetéről. Ugyanez — a költészet, a vers nyelvén, képi beszéddel — József Attilánál⁵³ így hangzik:

Kertemben érik a
leveles dohány.
A líra: logika;
de nem tudomány.

Álljon hát itt néhány bizonyíték a „szöveg-közlemény”, a mű, *A hetedik* külön nyelvisége bizonyítására és József Attila alkotói tudatossága tanújaként. Elsőül Gáspár Endréhez írt levelének részlete:⁵⁴

„ . . . semmi sincs, amit megokolás nélkül leírnék. . . . Verset most már oly komolyan írok, mintha sortüzet vezényelnék az elítéltre, vagy autót vezetnék a tüntetők között. *Ha kezembe veszem a tollat, tudom, hogy pontosan megoldandó matematikai egyenlet előtt állok.*”

⁵² J. M. LOTMAN: *Szöveg, modell, típus*. Gondolat, 1973. 87.

⁵³ JAÖM II. 366.

⁵⁴ Idézi: FODOR ANDRÁS: *Szólj költemény*. Móra, 1975. 70. (kiemelés tőlem — Í. M.)

Vágó Márta emlékezése:⁵⁵

„— Hát... legföljebb az ujjaidon számolod a szótagszámokat. Én is megcsinálom néha. Én azért *arra is vigyázok, hogy lehetőleg ne legyen az egyikben több mássalhangzó, mint a másikban*, bár néha nem megy. Ez csak az én kiválóságom, nem túl fontos.”

Hasonlóan emlékezik tudatosságára Bóka László⁵⁶ is:

„Egyszer Lesznai Anna szép kis antológiáját vette ki a kezemből. Gróf Balassát (nem báró Balassit) idézte ki belőle... »Látod — mondta — ezeket a titkos szavakat szeretem a versekben. Rozmaringág, ebben benne van az is, hogy ring. Az r-ek, i-k, g-k, úgyis ideidézik, és a kép maga is.«...»

Tanulmánytervei között⁵⁷ szerepelt egy *Verstan* és egy *Östehetség* című is. Hogy ezek miről szóltak volna, azt csak az *Irodalom és szocializmus. Művészetbölcseleti alapelemek (Budapesti szabadelőadásom szövege)*⁵⁸ soraiból sejthetjük:

„... a szó a műalkotásban saját keletkezésének szerepét játssza. Mégpedig olyan módon, hogy a költeményben levő összes többi szóval egyszerre keletkezik. A költeményt eszerint úgy is fölfoghatjuk, hogy egyetlen keletkező szó, hogy a keletkező neve annak a dologi csoportnak, amelyet bontatlan egységbe és végső szemléleti egészbe foglal... A műalkotásban... az összefüggés kizárólagosan szemléleti valóság...»

— Így élhetjük végig és át *A hetedik* szintagmatikai vizsgálata során a „költőszerep és a költő személyisége” együttes neve megszületésének élményét.

A szintagmatikai szegmentumok legkisebbje, alapegysége a fonéma, a hang. Vizsgáljuk meg *A hetedik* hangtanát: A vers egész 980 fonémájából 580 mássalhangzó (+ 20 „gy” hang „egy” szavunk ejtési sajátosságaként) és 400 magánhangzó. Ez a számsor egyszerűsítve 5 : 3, 3 : 2 aránypárokat ad. A költészetről szóló versszakban ez az arány: 200 : 120, 120 : 80.

⁵⁵ VÁGÓ MÁRTA: *József Attila*. Szépirod. 1975. 286—7. (kiemelés tőlem — Í. M.)

⁵⁶ BÓKA LÁSZLÓ: *József Attila Esszé és vallomás. Válogatott tanulmányok*. Magvető, 1966. 183.

⁵⁷ JAÖM III. 278.

⁵⁸ JAÖM III. 94—5.

Folytassuk vizsgálatunkat: 580 mássalhangzóból 348 a zöngés hang az ejtési sajátágok figyelembevételével és 232 a zöngétlen hang. Egyszerűsítéskor újra az 5, 3, 2 számsort kapjuk. Nézzük a magánhangzókat: Egy-egy — nyelvünk korábbi, e versben is használt állapota szerint — magas és mély hangrendűnek egyaránt vélhető „ú” hangot⁵⁹ mélynek értékelve a költeményben 400 magánhangzóból 240 a magas, és 160 a mély hangrendű. Egyszerűsítéskor újfent az 5, 3, 2 számsorhoz érünk.

A *hetedik* hangtanát összefoglaló táblázatunk is magában hordja a már jelzett számszerű összefüggést, amit nyugodtan mondhatunk törvénynek, hiszen nem más, mint az arany-metszés számsora, a Fibonacci-sor:

$$\begin{array}{cccccc} +1 & +2 & +3 & +5 & \text{stb.} \\ 2 & 3 & 5 & 8 & 13 \text{ stb.} \end{array}$$

A fölírt számsor törvénye: minden szám az öt megelőző két szám összege. Ugyanakkor az így kialakuló sor számjegyei a legegyszerűbb egész számokkal kifejezhető arany-metszés-sor számjegyei: 8 arany-metszete 5, az öté három, a háromé kettő. Az arany-metszés egyúttal a *természetes növekedés* matematikailag kifejezhető *törvénye*: a szerves, élő organizmusok fejlődésének törvénye. Ha egy fa s később minden ága a következő évben új ágat hajt, az új ágak pedig két év múlva kettő-

⁵⁹ JÓZSEF ATTILA *A hetedik* című versének 37. sorát az előző sorokban meglevő chorijambusok figyelembevételével tagolva a sor ilyen olvasatát kapjuk:

EGY, KI LEL KÉT Ű-T ÍNY-ÉLBE

és minthogy a nyelvünket alsó fogínyünkhöz szorítva ejtett magánhangzók mélyek, így a táblázatunkban is jelzett két „hiányzó” mély magánhangzó rejtélyének megoldására bukkanunk. Ilyenfajta nyelvi rejtvényeket és játékokat JÓZSEF ATTILA mindig is szívesen játszott, erről: FAZEKAS ANNA (JAE — i. m. — p. 402–3.) és HAJNAL ANNA (Élet és Irodalom, 1965. ápr. 10. 5.) emlékezései mellett KESZI IMRE (Élet és Irodalom, 1965. ápr. 10. p. 4.) által rögzített sorai.

zódnek meg, akkor a fa ágainak száma évenként ezt a növekedést mutatja: 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89. A napraforgó spirálján így figyelhető meg a számsor érvényesülése: 13, 21, 34, 55, 89. Fibonacci, az 1200-as évek elején élt festő és természet-tudós a nyulak szaporodását figyelve bukkant e róla elnevezett számsorra, amit a fenyőtoboz jobbra és balra futó csigavonalain, az eszterláncon, a székfűn, margarétán, ananászon, kaktuszon, egyes kérődző állatfajták szarván, a levelek száron való elhelyezkedését, az emberi test arányait — vagy most *A hetedik* hangtani táblázatát figyelve is észlelhetünk (602.).

Az aranymetszés törvényének építő- és képzőművészeti érvényesülése közismert. Kevésbé köztudott, amit Bartók költői világát elemezve mond el Lendvai Ernő⁶⁰:

„E számsor arányait Bartók már pályája kezdetén (1911-ben) alkalmazta: az *Allegro barbaro* ostinatója hol 3, hol 5, hol 8, hol pedig 13 ütemes csoportokba rendeződik. . . . A *Zene (húros, ütőhangszerekre és celestára)* III. tételének arányai is ezt a számsort követik.”

s amit Bartókot idézván hozzáfűz ehhez, a mindannyiunkat érő figyelmeztetés: ős- és népköltésünk megfejtésének kulcsa is.⁶¹

„A népzene a természet tüneménye . . . ugyanazzal a szerves szabadsággal fejlődött, mint a természet egyéb élő szervezetei: virágok, állatok . . . — írja Bartók.”

Táblázatunkról százalékos viszonyszámok nélkül is leolvasható még néhány tanulság. A palatálisok (magas magánhangzók) viszonylag nagy száma szabja meg a vers hangulatát. A velárisok (mély magánhangzók) csak két szakaszban: a születést-mondó elsőben, és a szerelmet-„kiéneklő” harmadikban érik el a palatálisok számbeliségét. Ott, ahol a jelentéstartalom „főszereplője” a nő és a nőiség; előbb az anyaság hordo-

⁶⁰ LENDVAI ERNŐ: *Bartók költői világa*. Szépirod., 1971. p. 149.

⁶¹ Uo. 151. (kiemelés tőlem — Í. M.) Vesd össze: LENDVAI ERNŐ: *Bartók és Kodály harmóniavilága* (Zeneműkiadó, 1975.) c. műve *Arányproblémák* (p. 59–81) című fejezetével és lásd még: 73. jegyzet.

A hetedik hangtanának összefoglaló táblázata

A hetedik szakaszai	Magánhangzói			Mássalhangzói							össz		
	magas	mély	össz	zárhangzók		affrikáták	részhangok		palatálisok	R		L	nazálisok
				zöng.	zlen		zöng.	zlen					
1. születés	40	40	80	21	15	—	7	23	14	11	9	16	116
2. munka	56	24	80	23	30	3	8	9	11	1	17	15	117
3. szerelem	40	40	80	12	35	2	3	12	17	8	7	13	109
4. költészet	54	26	80	11	41	1	8	14	11	6	16	12	120
5. halál	52	28	80	16	29	1	10	14	15	7	13	13	118
Összes:	242	158	400	83	150	7	36	72	68	33	62	69	580
	—	2	+										20
	240	160											600

„ü” hang átsorolása

az „egy” szó hosszú „gy” hangjának többletértéke

zójaként, utóbb a szerelem tárgya részeseként. Jelenti-e ez, hogy a nőiség hangtani megközelítésére József Attila a mély magánhangzókat, a velárisokat használja? S ha igen, e tény hordoz-e további információt? Fónagy Iván vizsgálata szerint⁶² költészetünk ez irányú klasszikus példájában, a *Kesergő Szerelemben* Kisfaludy Sándor az alábbi megoszlásban használja a magánhangzókat: mély: 48,58%; magas: 54,42%. Ugyanő a *Boldog Szerelemben*: mély: 39,59%; magas: 60,41% megosztással alkalmazza a magánhangzóban rejlő hangulatfestő zenciséget. Ez a használat nála megegyezik köznyelvünk gyakorlatával: az öröm kifejezésére magas; míg a bánatéra mély hangrendű magánhangzókkal képzett szavaink az alkalmasabbak. A *hetedik* említett szakaszainak közlését József Attila életrajzi adatai igazolják: édesanyja korai elvesztése és később a szerelmi csalódások sorozata azt jelentették, hogy számára a szerelem és a nőiség többnyire „keserűséggel” járt, örömet ritkán hozott csak, megnyugvást, feloldást meg szinte soha. De idekíváncozik hangtani érdeklődésének egy másik írásos bizonyítéka is⁶³:

„A költeményben minden hang csak ama törvények értelmében lehet jelen, amelyek megszabják például, hogy a *közelit* magas hangzók jelöljék, a *távolit* mélyek. (Itt — ott, ez — az, ím. Érdekes, hogy más nyelvekben is: ici — là, hier — dort, ibi — ubi). Ez nem zene, csak költészet.”

Táblázatunkból — az eddig elmondottakra figyelmezve — az is nyilvánvaló, hogy számára a közelit, az örömadót a munka (2. versszak) és a költészet (4. versszak) jelentette. De még az elmúlás szakasza, az ötödik is kedvderítőbb, vigasztalóbb, mint a születés és a szerelemé. Ugyanezt igazolja a magas magánhangzókat zeneiségben megközelítő zöngés mássalhangzók megoszlása is.

⁶² SZABOLCSI MIKLÓS: *A verselemzés kérdéseire*. Akadémiai, 1968. 17.

⁶³ JAÖM III. 24.

A versegészet az „e” hang gyakorisága szabja lelkesedően túlfűtöttre és élénkre; a magánhangzók egynegyedét (400-ból 115) és a teljes hangállomány 11,74%-át adja, holott amúgyis e-ző nyelvünkben gyakorisága 10% alatt van.

A rímhelyzetű magánhangzók vizsgálatakor az alábbiakat tapasztaljuk: A születést mondó első versszakban 2 kivételével mélyek, a második (munka) és a harmadik (szerelem) szakaszban már 4 a magas hangrendű, míg a költészetmondó negyedikben 8 a magas és 2 a mély hangrendű rímmagánhangzó. A halált-éneklő utolsó szakasz rímmagánhangzói az első (születés) szakasz megoszlását ismétlik: 8 mély, 2 magas hangrendű. A negyedik szakasz most észlelt különállása és benne az arany metszés arányának pontos érvényesülése megkülönböztetett figyelmünket vonja magára.

A költemény hangtani elemzése után már feltételezhetjük, hogy *A hetedik* szótana is különös közlést, információt hordoz. A vers 243 szavából a felnőtt ember létét mondó középső három szakasz (munka + szerelem + költészet) 149-et tartalmaz, míg a kezdő (születéses) és lezáró (a halált-éneklő) versszak szavainak száma 94. Számszerintiséggel egyező a főnevek + számnevek (ezek száma: 94) összegének és a többi szófajba sorolt *A hetedik*-béli szó számának (az utóbbi 149) aránya. A 243, 149, 94 számsor egyszerűsítése újfent az arany metszés 5, 3, 2 számsorát adja élénk. S evvel annak egyértelműsítéséig értünk, hogy József Attila *A hetedik* című költemény számneveit főnévi jelentőséggel, hangsúllyal, jelentéssel használja. Ezek a számnevek — a matematikai é. telmczésnél maradván — mintegy „kilógnak” a versből: 243 szóból 43 a számnév: nélkülük a kerek kétszázazas szó-számot adja az 50 soros vers. A megkülönböztetett jelentőségű *hét* számnév tízszer, a nála is jelesebb *egy* pedig harmincszor szerepel a költeményben. Előfordulásuk számának hányadosa (a három) megegyezik az egyéb számnevek (ezek: 2, 4, 6) előfordulásának számával és a vers jól megkülönböztethető szerkezeti egységeinek (születés — felnőttlét — halál) számával. Hogy a most említett összefüggések bírnak-e az eddig elmondottakon túli

jelentéssel — nem sikerült megállapítanunk. Mégsem vethetjük el ennek a lehetőségét, hiszen a számmisztikához közelálló, a matematikai logika törvényét (minden szám nulladik hatványa egy) társadalmi törvénné tágító verset József Attila 1932-ben írt már.⁶⁴

A hetedikben éppen a mindenki sorsa „összeadódásának” lehetünk tanúi a költői létben: a „hetedik”, a költő-lét, a költő-szerep hat különállás, hat egyszerűség összege.

Az „összeadódás” szótanilag a vers igeiségében valósul meg, ezt pedig az igék gyakorisága teszi kivételessé: a költemény 243 szavából 49 ige, a szóképlet 20,16%-a. (Összehasonlításként: Juhász Gyulánál 15,4%-os, Szabó Lőrincnél 13,2%-os az igeiség.)⁶⁵

A vers 39. és 40. sorában szereplő számok — a 2, 4, 7 (hetedik alakban) — különbsége újra az 5, 3, 2 számsort adja: $7 - 2 = 5$, $7 - 4 = 3$, $4 - 2 = 2$. És ha a lehetséges számokkal (az 5, 3, 2-vel, a 2, 4, 6-tal például nem tehetjük) a számok egy értékét egységül értelmezve háromszögeket szerkesztünk, akkor a 12 ($2 + 4 + 6$), 7 és 6 egység oldalú háromszög szögei, a következő értékeket mutatják: 132° , 25° , 23° s a helyi érték figyelmen kívül hagyásával a növekvő sorrendbe rakott számok az aranymetszés számsorának, a Fibonacci-sornak kezdetét adják: 1, 2, 3, 5, ... Ha 7, 6, 4 egység oldalú háromszöget szerkesztünk, annak szögei a 89, 57, 34 számsort adják szögfokokban. S ezek a számok a napraforgótányér spiráljain megfigyelhető aranymetszés sor számjegyei, az 57 körülbeliségével (a Fibonacci-sorban 55 szerepel), amit a háromszög belső szögeinek összege 180° trigonometriai törvénye magyaráz. A korábban feltárt és itt jelzett összefüggések a matematikai logika törvényeire mutatnak, s alkalmasak — számunkra jelenleg érdektelen — további összefüggések feltárására. Említésünkkel itt a már-már egzakt tudományosság és

⁶⁴ A számokról JAÖM I. 129.

⁶⁵ DÖMÖLKI—FÓNAGY—SZENDE: *Köznyelvi hangstatisztikai vizsgálatok. Általános Nyelvészeti Tanulmányok II.* Bp. 1964. 130.

manierizmusét megközelítő műgond együttes jelenlétére utalunk, ami *A hetedik* költői közlésének olyan sajátossága, mely segíti a közlés dekódolását-megértését, el- és befogadását anélkül, hogy a befogadó tudatában lenne jelenlétének.

Ilyen sajátosság az a forma és tartalom közötti ellentét is, mely a szerelmet kiéneklő versszakban (3.) a joggal és megszokottan várható lágyság helyett mintha csak a refrénsor parancsát sokszorozná a többnyire zöngétlen zárhangzókkal:

egy, *ki* a merengőt adja,
 egy, *ki* a szoknyát kutatja,
 egy, *ki* tudja, hol a kapocs,
 egy, *ki* kendőcskére tapos, –
 dongják körül, mint húst a légy!
 A hetedik *te* magad légy.

Később, tudathasadásának kiteljesedése idején külön költeményt szán a 'k' hangok kemény, „szabály szerint”-iséget közvetítő zeneiségének, ami a kéziratban szereplő ajánlás értelmében Hatvany Bertalant illeti, s amely a Szép Szó 1937. októberi számában jelent meg először a „Költőnk és kora”⁶⁶ idézőjeles címet viselőn, s talán Hatvany Bertalan (vagy másvalaki?) ugyanilyen vagy hasonló című tanulmányára célozva:

Ime, itt a költemény.
 Ez a második sora.
 K betűkkel szól keményen
 (a kéziratban:
 szabály szerint költi
 kényem)

címe: „Költőnk és Kora”.
 Úgy szállong a semmi benne,
 mintha valaminek lenne
 a pora . . .

s ez idő táji verseiben valóban megszorodnak a k-k, tágabban pedig — a zöngétlen zárhangok, láthatóvá-hallhatóvá téve a folyamatot, ami *A hetedik* hatszoros-léttel hetedik-önmaga-

⁶⁶ JAÖM II. 240.

őrzésétől a *(Karóval jöttél...)* örömtelen, Hét-Toronyba-zártságáig vezet.⁶⁷

A *hetedik* verssorainak — mint szintagmatikai szegmentumoknak — vizsgálatakor az összes verssor—főrész sorai—mellékreszek sorai; valamint az összes verssor—új közlést hordozó sorok ismétlődő „közhely”-sorok arányosításakor is jelentkező 5, 3, 2 (egyszerűsítés nélkül: 50, 30, 20) számsor már nem is okoz meglepetést. Annál inkább a versszakfőkben (versszakok kezdőhangjaiban) rejlő üzenet, az EESHHS, mely az *Ars poetica*-ban elhangzó szükség parancsának, az EHESS!-nek anagrammája. „... A hajnal eredetileg nem szó volt, hanem ilyen kifejezésjelentés: az ég leánya... A költemény... nem más: névvarázs.” A vogul „chuj nalem”-ről szól így József Attila.⁶⁸

IV.

Meglehetősen távolról kell közelítenünk *A hetedik* című költeményhez paradigmaticájának vizsgálatakor is: „... a jelen ismert elektronok pozitív és negatív egyedei által alkotott rendszer — pozitív rendszer, és ennek megfelelően van egy negatív rendszer is...” — írta le József Attila már 1926-ban, Galamb Ödönhöz címzett levelében⁶⁹ az anyag-ellenanyag kísérleti fizikai szintjén napjainkban bizonyuló elméletét és rendszerét. A pozitív elektronok felfedezése előtt hat évvel! A mikro- és makrokozmosz (atomok és naprendszerek) fizikájában egyaiánt ismeretes az úgynevezett lyuk-rács szerkezet. A lyukak anyag-természetűek, ellenanyagok. A hiány: negatív jelenlét. Mi hiányzik hát *A hetedik*ből; mi lehetne, s nincs benne?

⁶⁷ JAÖM II. 244.

⁶⁸ A teljes idézet: „A hajnal eredetileg nem szó volt, hanem ilyen kifejezésjelentés: az ég leánya. Vogul: chuj nalem... A költemény — minthogy a dolgokat nem a maguk valóságában tartalmazza, mint a zsák — nem más: névvarázs.” JÓZSEF ATTILA: *Ady-vízió* Toll, 1929. 8.

⁶⁹ GYERTYÁN ERVIN: *József Attila* — i. m. — 79—80.

József Attila verselméletéről, a hangsúlyról és időmértékről írván a Szép Szóban jutott a következőkig:⁷⁰ „Versünk valódi zenéjét minden esetben a kettő ölelkezése teszi.” S ha hiányoznak is *A hetedikből* a klasszikus időmértékes formák: az időmérték maga jelen van a versben: A születést-mondó első szakasz meghatározó verslába a lassú spondeus, 40 lábból 24 a (— —); és a pirrichiusra, jambusra, trocheusra együttesen jut 16 láb. A munkát éneklő második szakasz 40 verslábából 8 jambus és 16 trocheus (együtt: 24) gyorsítja fürgébbre az olvasatot, s csak a sorvégek lassulnak. A szerelem szakaszát 5 jambus és 19 trocheus (együtt: 24 egy-egy rövid és hosszú szótagú láb) határozza meg, ráadásul ezekből néhány (a pirrichiusokkal összeolvasva) dactilust képez. A költészetről szóló negyedik szakaszban 12 jambus, 12 trocheus (együtt: 24) és 13 spondeus meg 3 pirrichius adja a ritmust úgy, hogy trocheusokból-jambusokból hármat-hármat (34., 35., 36. sor elején) chorijambusnak olvashatunk. Az utolsó szakaszt, a halálét, bár ennek döntő verslába is a 11 jambus és 13 trocheus (együtt: 24), de a spondeusok száma is 11, és 5 a pirrichius, sem dactilusnak, anapestusnak, sem chorijambusnak olvasható ütemet nem találunk — mondandójához illően lassúbbadnak érezzük. Kivételt az utolsó előtti sor „sírköve” szava képez, melyet dactilusként ütemezhetünk; hangsúlyozva egyúttal, hogy így

⁷⁰ JAÖM III. p. 272. Föltételezhetjük *A hetedikben* a költészetünkben ritka, rímmel tetéztet ionicus a minoret [oo — — / oo — —] is, bár ennek jelenlétét csak az ejtési sajátágok figyelembevételével állíthatjuk. A ionicus a minore (dúr moll-ként) ütemforma jelenlétét NEMES NAGY ÁGNES regisztrálta CSOKONAI *Tartózkodó kérelem* című versében (NEMES NAGY ÁGNES: *Valódi tulipánt. 64 hattyú* — i. m. — p. 205—14.) egy közelebbről jelöletlen (talán: BABITS: *Magyar ritmus* I., 2. és BABITS: *Balassa*, mindhárom a Nyugatban jelent meg, 1923. I. 16-i, II. 1-i, 1924. IV. 1-i számokban, újra: BABITS MIHÁLY: *Könyvről könyvre*. Magyar Helikon, 1973. 8—23., és 67—92.) BABITS tanulmányra hivatkozva. Ugyan e versről JÓZSEF ATTILA is írt (*Ütem és fogalom Csokonai: Egy tulipánthoz*. Szép Szó 1937. júl.—aug. JAÖM III. p. 269—71.) az időmérték és a hangsúlyos forma együttes jelenlétét hangsúlyozva.

a hangsúlyos — magyaros — ütemezés felező metszete is megváltozik 5—3 sormetszetté. A *hetedik* versegészében nem ez az egyetlen olyan kivétel, mely megkérdőjelezi a versegészre — általában — érvényes felező ősi nyolcas ritmus alkalmazásának jogosságát. Ilyen kivételt 12 sorban találunk.

Mindezekkel a *hetedik* visszaütal a szabadütemű versre, arra, aminek egyik legszebb kései megnyilvánulása költészetünkben a már emlegetett *Csáti Demeter éneke*; melynek keletkezését (legalábbis egyes részeiben) jóval előbbre tesszük mint akár József Attila. Bizonyítékul idézzük Vargyas Lajos véleményét.⁷¹

„*Csáti Demeter*: Pannónia megvételéről 1526 körül. Az ősi nyolcas első példái közt szokták emlegetni. Ennek azonban ellentmondanak a verssorok adatai: 169 sorából csak 71 a nyolcas, 98 pedig 9—12 között ingadozik, kettő pedig 7-es . . . Ez tehát a régi szabadütemű versnek az az esete, mely a nyolcas mag körül kezd kikristályosodni. Eszerint formában is középkori hagyományt folytatna az ének, nemcsak tartalmában, ahol középkori krónikások előadását követi (vagy talán olyan népi hagyományt, melyből amazok is merítettek: innen volna magyarázható a két „népi” részlet átvétele). Kezdő- és záróformulája viszont már a XVI. századi históriás énekekhez kapcsolja (ha ugyan azok is nem korábbi epikus hagyományból származnak).”

A *hetedik* már-már litániás felsorolásai egytől egyig jelöletlen hasonlatok, metaforák. A jelöletlen hasonlat tömörségén túlmenően a többértelműség költői eszközének használatát is lehetővé teszi, magában hordja. Az oksági (s egyéb) viszonyok kötőeleme is hiányzik a versből:

Fölsír a hat, de mire mégy? (T E H Á T)
A hetedik te magad légy!⁷²

A *hetedik* struktúrája a Bartók Béla-i „h í d f o r m a”, melyet Bartók — többek közt — a *Magyar képek* szerkesztésében,

⁷¹ VARGYAS LAJOS: *A magyar vers ritmusa*. Akadémiai, 1952. 118—49.

⁷² Lásd erről: TÖRÖK GÁBOR: *A líra logika*. Magvető — Tiszatáj, 1968. 62., 73.

összeállításában alkalmazott. A vers külső rétege is — mint Bartók művéé — a népi tudástól átvett; a születés és halál „nagy-szükségét” mondja, mondja pedig, mint ráolvasást, varázsolást és bővölést. Az összekötő réteg a munka és a költészet versszaka; korántsem olyan halálos komolyságú a köznap ember számára, mint a létét indító születés és az azt lezáró halál. Itt is a 4. „tételben”, a költészetről szóló 4. versszakban legtisztábbak a formakísérleti eredmények; mint a *Magyar képek* középső rétege is — újfent, mint a Bartók-műben: — a népi tudásé, mondja a harmadik, de középső „nagy szükség”-et, a szerelmet. [S ez a középső, legbelső réteg itt is önvallomás.]

Bartók 1931-ben készült el a *Magyar képekkel* Mondsee-ben, az év augusztusában. A zenekari művet — a 4. tétel kivételével — a Budapesti Hangversenyzenekar mutatta be — Massimo Freccia vezényletével — 1932. január 24-én. A *hetedik* a Pesti Napló 1932. október 23-i számában jelent meg először.⁷³

Az ellenpont, a „punctus contra punctum” zenei jelentősége közismert (Palestrina-stílus, és a kromatika révén a polifónia kiszélesítése).

„A valóság ellentétei a műben ritmusként szerepelnek. A vers-költők élnek a legföltűnőbb ritmussal — a versköltők használnak a legfeltűnőbb ellentéteket. (. . .) Miért? Mert a valóság formás, tehát a valóságnak is kettős minősége van. A formás valóság különböző neműek folytonossága. Különböző nemű mivoltára irányul alakító értelmük, és folytonosságához tapad szemléletünk.”

Előlegezi József Attila⁷⁴ az ellenpont, a ritmus, a művészi állandó és változó viszonyának üzenet-tartalmát *Irodalom és szocializmus* című előadásában.

⁷³ A BARTÓK-műről: BERLÁSZ MELINDA jegyzete a *Bartók Életmű*-kiadás SLPX II 355. sz. disc. Hungaroton, Bp. 1973. lemezkísérőjében p. 5. továbbá: KROÓ GYÖRGY: *Bartók-kalauz*. Zeneműkiadó, 1975. 51–55. — PÁNDI MARIANNE: *Hangversenykalauz I*. Zeneműkiadó, 1972. 363.

⁷⁴ JAÖM III. 94–9.

„A művészi állandó mozzanata . . . azt jelenti, hogy minden korban minden egyes műalkotás, mint a világegészét képviselő szemléleti egész jelenik meg. A művészi változó mozzanata pedig az adott általános és adott társadalmi, amely a korrallal együtt változik, és amelyből alakul ki az egész . . . A változó szabja meg az állandó valóságát, s az állandó adja meg a változó érvényét.”

— mondta el ugyane előadásában 1931 elején. A *hetedik* viszonylatában a fentiek alapján a hat-hat különálló egy-ek összege a művészi változó és a hetedik a világegész, a művészi állandó megtestesítője. A művészi változók — az egy-ek — a dialektikus világszemlélet szélsőségeit, ellentétpárjait teremtik két-két hang- és verssorrá; ez a vers ellenpontoszerkezetének elsődleges rétege; ez adja A *hetedik* gondolatritmusának nyilvánvalóbb részét. Nehezebb észrevennünk a páros és páratlan számozású sorok ellentétes irányú fejlődésének ellenpontoszerkezetét:

égő ház	↑		↓	jeges áradás
bolondok háza				hajló, szép búza
kongó kolostor				disznóól

— a vers első, a születés helyével annak körülményeit kijelölő, a körülményekkel a „megszólítottat” a költő köznapi — emberi énjét is már a születés pillanatában — meghatározva. Az égő háztól a kongó kolostorig — bár mindvégig emberi hajlékokról van szó; de egyúttal a fizikai, a szellemi és a transzcendens menekülés, kiválás helyzetéről — a képek jelentésintenzitása csökken a vers elsődleges közlés-szintjén.

Ugyane versszak páros számozású soraiban a képek intenzitása a jeges áradástól a disznóól füledt melegéig — élettelen anyag, növényi majd állati lét — növekszik. Egy kései József Attila vers⁷⁵ ezt az összetett ellentétet az elemi-lét — költői létezés ellentétpárra redukálja, elhagyván a megszólítás költői eszközét, a kellő és lehető szükség emlékezeteként.

⁷⁵ Azt mondják JAÖM II. p. 185. Megj.: Szép Szó 1936. dec.

Az intenzitás csökkenés-növekedés szerkezeti ellenpontját *A hetedik* minden szakaszában megtaláljuk, példaképp vizsgáljuk meg a költészetről szóló negyedik versszakban, ahol megvalósulása bonyolultabb, mint előbbi példánkban.

márványból rak falut	↑			mikor születték, aludt
eget mér és bólint			↓	kit a szó nevéen szólít
telkét üti nyélbe				patkányt boncol élve

A cselckvéstől a létezésen át a történésig ér az igeiség a páratlan számú sorokban: fordított az igeiség a páros sorokban. A szakasz legnehezebben érthető és már-már értelmetlennek tűnő képcének, az „egy, ki patkányt boncol élve,” sornak megfejtéséhez egy Goethe-vers ad némi magyarázatot.⁷⁶ Több okunk is van föltételezni, hogy József Attila ismerte a Babits Mihály fordította Goethe-verset, melynek utolsó — énekem — énnekem — rímpárja átkerült költészetébe is. De József Attila nem elégedett meg a dal, a költészet patkány-szelidítő erejével: többet követel a költőtől, a dallal-fogott patkány élveboncolását. A goethei, babitsi „tréfa” így fordul komolyra nála s válik többértelművé. Mert *A hetedik* minden egyes képe legalább két jelentéstartalom hordozója: ez a sor például egyszerre írja elő a patkány megfogását-megőlését és megismerését, annak undorító volta ellenére is. Ugyanígy a „márványból falu építés” egyszerre jelenti a falu, a kezdetleges település megbecsülését és a falu meleg, otthonos s a márvány hűvös létének ellentétében az elidegenítő megismerést.

V.

Hogy vizsgálatunkat igazolja, József Attila maga siet segítségünkre egy a Brassói Lapok⁷⁷-ban megjelent, Molnár Tibor-

⁷⁶ GOETHE: *A patkányfogó*. BABITS MIHÁLY fordítása. Nők Magazinja Almanach. Kossuth, 1976. 108.

⁷⁷ Brassói Lapok (1927–1940) 1936. júl. 5-i szám A lap főszerkesztője ekkor: KACSÓ SÁNDOR, munkatársai között találjuk BALOGH EDGÁRT, HALÁSZ GYULÁT, MÓRICZ MIKLÓST, KAHÁNA BERNÁTOT, SIMON ERNŐT, TAMÁSI ÁRONT és MÉLIUSZ JÓZSEFET.

ral folytatott riportbeszélgetéssel,⁷⁸ melyben elemzi és föloldja *A hetedik* 4., költészetről szóló versszakát:

„— Ez a vers röviden a következőket foglalja össze: 'Ha költenél és van rá költség': Nem hiszek abban az emberben, aki a költészetét feláldozza az életét. A költészet megoldási kísérlet az ember számára. Azt, ami nem sikerült a valóságban, a kultúrában, vagy a természetben, azt a költészetben oldja meg, avatja valósággá. A költészet az a *főlössé váló természet, de amely mint főlössé váló ismét szükségessé*. 'Egy, ki márványból rak falut': Mennyi érzelem, szeretet, romantika, vágyódás fűződik a faluhoz, holott a falu lényegében piszkos, poros, egzségtelen. Költő az, aki nem sajnálja a falura, embereknek erre a szerencsétlen összességére a márványt. 'Egy, ki mikor születtek, aludt': Aki nem vette észre, hogy a világra került, csak most eszmélkedik és rádöbben a kérdés: hol is vagyok, miért is vagyok, mi is van velem? 'Egét mér és bólint': Megméri a dolgokat és megérti miértjüket, okozóikat. Ez valahogy a hegeli felfogás: minden ami létező, ésszerű. Költő az, aki látja az okokat, összefüggéseket és ezért észreveszi a jelenben a jövőt. 'Kit a szó nevéén szólít': Kinek úgyszólván minden dolog személyes ügye. Úgy kell felfigyelnie a szavakra, mintha a saját nevét hallaná. Különösen, amikor Párizsból hazakértem, éreztem ezt így. Az utcán, mikor magyar szót hallottam, lépten-nyomon megfordultam, mintha minden szó ez lett volna: Attila, Attila. 'Egy, ki lelkét üti nyélbe': Talán leginkább ezért van szüksége a többieknek a költőre, aki a sok ellentmondó valóságnak formát tud találni. 'Egy, ki patkányt boncol élve': Nem kellemes mesterség ez, de a költőnek ezt is tudnia kell. És végül: 'A hetedik te magad légy': A hetedik csak abban van meg, aki éppen a verset csinálja. A hetedik az ő egyszerűsége, egyedülvalósága, ami több, mint az, amit egyéniségnek szokás nevezni.”

— A költő — szerintem — erős befolyást gyakorol korára, kora szellemi életének alakulására, és ezért *egyes versek, egyes érzelmekre való rátalálások éppúgy forradalmiak, mint egyes találmányok, amelyek a termelési folyamatot forradalmasítják*. Minden jó vers egy-egy találmány és a költészettel azt közelítik meg, amit nem tudnak az olvasók. A költő az az ember, aki *nem akar egyedül maradni, nem akar belenyugodni a látszatemberi kapcsolatokba*. Csak akkor ír, ha valamihez tartozónak érzi magát. A magányosság költői a magányosokkal éreznek közösséget. Aki tényleg teljesen magányosnak érzi magát és a többi magányosokkal sem találja meg a kapcsolatokat, az *nem ír verset*”.

⁷⁸ Élet és Irodalom 1965. ápr. 10. 5.

BOKOR LÁSZLÓ és SZABOLCSI MIKLÓS közzététele. A közlésben a versidézet első sorában 's' helyett 'és' van.

— Szerep és személyiség ellentétének, ellentmondásának; vers és költészet társadalom-alakító jelentőségének ilyen egyértelmű és — föltehetően — József Attila által aláhúzással kiemelt megfogalmazása, s így szorosan tárgyunkhoz tartozó — még egy akad a József Attila-i életműben s az nem más, mint az ittmondottak mögé a társadalmi háttérrel is fölrajzoló, a szerepvállalást konokul újramondó életében utolsóként megjelent prózai írása,⁷⁹ *A mai költő feladatai* :

„... A költő alkot, és ez nem jelent kevesebbet, mint hogy alakítja a világot, az emberi világot, az emberséget, azoknak a segítségével, akik a társadalmi munkamegosztás révén mással lévén elfoglalva, úgy osztoznak a költő tevékenységében, hogy művét szeretettel⁸⁰ veszik magukhoz. Mert a mű nem annyira a művész, mint inkább azok által él, akik szeretik a művészetet, s azért szeretik, mert keresik az emberséget. Bizonyára sokak fülében „kenetesen” hangzik amit itt írok. Hagyjuk ezeket — cinikusságuk mögött vagy nyers erőttől, erőszaktól való cinkos félelem, vagy a beléje vetett bizalom lappang. Mi, mai költők, nem tehetünk mást, mint hogy elmondjuk örömeinket és bánatainkat egyfelől, másfelől pedig kiállunk a szabadságért minden formában és mindenütt, ahol a gazdasági jólét jelszavaival és fegyveresen megkísérlik a költők örök ellenfelei a „tömegeket” legjogosabb emberi igényeiktől, a szabadságtól és a szabadságra való törekvésüktől lélekben is eltántorítani.”

⁷⁹ Megj.: Új Szellem — Prága — 1937. okt. 15. In: JAÖM III. p. 421 — 2.

⁸⁰ „szeretettel” — : hogy milyen fontosságot tulajdonított a verseit befogadók jóindulatának, jóakaratának, szeretetének s ezen túl: képzelőerejének, dialektikus világismeretének, azt az alábbi, 1936-ban, vagy 37-ben írt sorai (In: JAÖM II. p. 219.) is bizonyítják:

Csak az olvassa versemet,
Ki ismer engem és szeret,
mivel a semmibe hajóz,
s hogy mi lesz, tudja, mint a jós,

mert álmaiban megjelent
emberi formában a csend
s szívében néha elidőz
a tigris és a szelid őz.